

Yeni Ontolojik Arayışlar ve Nesne Yönelimli Ontoloji: Graham Harman'ın Perspektifi

New Ontological Searches and Object-Oriented Ontology: Graham Harman's Perspective

ÖNER GÜLER

Bartın University

Received: 07.10.2024 | Accepted: 25.03.2025

Abstract: This study aims to deal with the new ontological searches that have begun to emerge in the field of philosophy in general terms and, in particular, to reveal how the object-oriented ontology view, which is one of these movements, differs from these movements. For this purpose, first of all, the general outlines of the new materialism, speculative realism, speculative materialism movements, which are called new ontological pursuits, and their differences with classical philosophy will be discussed. Afterward, the object-oriented ontology, which can be considered within these movements, and the views of Graham Harman, who is at the basis of this idea, will be focussed on. While discussing Harman's views, the main focus will be on his conception of the new object, which is claimed to be the main difference that distinguishes him from the other ontological movements mentioned above, and the concept of metaphor he proposes to know this object.

Keywords: Graham Harman, object-oriented ontology, metaphor, ontology, realism.

Giriş

Yakın zamanda felsefe alanında birbirleriyle doğrudan ilişkileri olduğunu söyleyebileceğimiz “yeni materyalizm”, “spekülatif realizm”, “spekülatif materyalizm” ve “nesne yönelimli ontoloji” gibi hareketler etrafında yeni ve ontoloji merkezli bir arayışın şekillendiği gözlemlenmektedir.¹ Bahsi geçen hareketler Kant sonrası felsefi düşünce tarafından terk edilen nesnelerin ve ontolojik düşünmenin eleştirisi öncesi tözsel kavrayışa dönmeksizin yeniden canlandırılmasına dair çabayı ifade etmektedirler. Bu oluşumlardan özellikle yeni materyalizm ve bazı spekülatif realist düşünürler nesnelerin ilişkisel yanına vurgu yaptıkları bağlantısal ontoloji düşüncesi aracılığıyla nesnenin ele alınmasını önermektedirler. Bu da temelde nesnenin çevresinden yalıtılmış, tek başına ele alınmasının mümkün olmadığı, onun daha ziyade diğer şeylerle kurduğu ilişkiler dahilinde ele alınması gerektiğine dair yeni bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Buna karşılık yine spekülatif realizm hareketinin bir parçası olan nesne yönelimli ontoloji² (object oriented ontology ya da OOO) görüşüyle nesnelerin birbirleriyle ilişki halinde olduklarını kabul etmekle birlikte nesne için temel olanın ilişki değil ilişkisizlik olduğunu savunmakta ve bu bakımdan diğer yeni ontolojik yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

Bu makalede, bahsi geçen yeni ontolojik arayışların temel yönleri analiz edilecek ve bu bağlamda NYO düşüncesinin nasıl konumlandırılması gerektiği tartışılacaktır. Graham Harman’ın bu alandaki görüşleri, onun nesne anlayışı ve metafor kavramı merkeze alınarak değerlendirilecektir. Bu yeni ontolojik hareketlerin ve NYO düşüncesinin daha iyi anlaşılması için aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar gösterilecektir. Bu amaçla öncelikle yeni materyalizm, spekülatif realizm, spekülatif materyalizm hareketlerinin temel argümanları ve klasik ontoloji düşüncelerinden nasıl farklılaştıkları ve tarihsel pozisyonları ortaya konacaktır. Sonrasında Harman’ın bu görüşlere özellikle nesneler arası ilişkiler ve nesnenin bilinmesi bağlamında yönelttiği eleştiriler ele alınacak ardından onun özgün “nesne” anlayışına ve “nesnenin dörtlü yapısı” kavramına odaklanılacaktır. Ardından

¹ Bu listeye “antihümanizm”, “transhümanizm”, “oluş felsefesi” gibi irili ufaklı hareketler de dahil edilebilir ama makale kapsamında değinilecek olan dört hareketle sınırlı tutulmuştur.

² Bundan sonra kısaca NYO olarak anılacaktır.

Harman'ın bu yeni nesneyi bilmenin ya da geleneksel biçimiyle söylersek kendinde-şeyin bilinmesinin yöntemi olarak önerdiği “metafor” kavramı ortaya konacaktır.

1. Yeni Ontolojik Arayışlar

Yeni ontolojik hareketlerden etki alanı en geniş ve en köklü olanı yeni materyalizmdir. Yeni materyalizm doğa bilimlerinde, sosyal bilimlerde ve sanatta ortaya çıkan teorik ve pratik “maddeye dönüş” eğilimine verilen adıdır. Yeni materyalist düşünürlere göre aydınlanma düşüncesi ve onun doğadan ayrı, üstün insan görüşü, insan ve doğa arasında bir yarıklık oluşturmuştur. Rosi Braidotti aydınlanma düşüncesinin Leonardo da Vinci'nin *Vitruvius'un Erkekini* ile özdeşleşen “erkek-İnsan ideali”nde somutlaştığını düşünmektedir (Rosi, 2018, s. 25). İnsan ve doğa arasında yapılan bu ayrımın bir uzantısı olarak insanı ele alan insan bilimleri ve doğayı ele alan doğa bilimleri arasında da keskin bir ayrım ortaya çıkmıştır. Yeni materyalizm bu varsayımın yarattığı insan-insan olmayan, canlı-cansız, madde-zihin dikotomilerine karşı maddeye dönüş arzusuna ister doğal ister sosyal varlık olsun bütün var olanların maddesel kökenine vurgu yapmaktadır.

Bu maddeye dönüş eğiliminin teorik zemininde Bruno Latour ve onun bağlantısal ontoloji fikrinin yattığını söylemek mümkündür. İnsan ve doğa arasında yapılan bu ayrımı yapay olmakla suçlayan ve bunu modernist bir pratik olarak adlandıran da yine Latour'dur. Latour'a göre “modernizm” hem doğa ve kültür arasında “karmalar” yaratan hem de bu ikisini sürekli ayırmaya çalışan paradoksal bir tavidir. *Biz Hiç Modern Olmadık* eserinde Latour bu ayrımın imkansızlığını ve bu tavırda direktmek yerine doğa ve kültürün bir arada ele alındığı “modern olmayan anayasa”nın gerekliliğini göstermeye çalışmıştır.

“Bu denemenin varsayımı (...) ‘modern’ sözcüğünün, etkili olmak için ayrı kalması gerektiği halde son zamanlarda ayrı kalmayı bırakan tamamen farklı iki pratikler bütününe belirtmesidir. İlk pratikler bütünü, ‘tercüme’ yoluyla, bütünüyle yeni varlık türleri arasında karışımlar, doğa ve kültür karmaları yaratır. İkincisi ‘arındırma’ yoluyla, bütünüyle ayrı iki ontolojik bölge yaratır, bir yanda insanlarınki, diğer yandaysa insan-olmayanlarınki. Birinci bütün olmadan, arındırma pratikleri boş ya da yararsız kalacaktır. İkincisi olmadan, tercüme çalışması yavaşlayacak, sınırlanacak, hatta yasaklanacaktır” (Latour, 1993, ss. 16-17).

Bu kavrayışın uzantısı olarak Latour ayrı ayrı doğa ve kültürün değil, iç içe geçmiş doğa-kültürlerin var olduğunu düşünmektedir (Latour, 2008, s. 123). Bu da beraberinde sadece insanın değil, insan-dışı varlıkların da aktif olarak kabul edildiği, yeni materyalizm düşüncesinin üzerine kurulacağı o değişimi getirmektedir. İnsan-dışı varlıkların da insan gibi “fail” ya da “aktör” olabileceğini düşünen Latour’a göre bu varolan her şeyin birbirini etkilediği geniş bir ağ yaratmaktadır. Latour bu geniş ve dinamik ilişkiler ağını ele alabilmek için geliştirdiği teoriye “aktör-ağ teorisi” adını vermektedir (Latour, 2021, ss. 247-248). Yeni materyalist düşünürler Latour’un bu aktif madde görüşü ve aktör-ağ teorisinden etkilenmiş, eski materyalizmin durağan madde anlayışının yeniden kurgulanması gerektiğini düşünmüşlerdir.

Maddenin pasif olarak ele alınması ve insanın dışsal bir gözlemci kabul edilmesinin geçmişi pre-Sokratik filozofların antik materyalizm görüşlerine kadar uzanmaktadır (Gamble et al., 2019, s. 113). Antik materyalizmin pasif madde anlayışını sürdüren modern materyalizm düşüncesi de maddeyi “sabit, evrensel, zamansız yasalara göre davranan veya yine bu yasalara uygun davranan diğer maddelerle tesadüfi etkileşimlerin ürünü” (Tillman, 2015, s. 31) olarak ele almaktadır. Aydınlanma dönemi düşüncesinin ürünü olan bu madde anlayışı mekanistik ve deterministik materyalizm olarak adlandırılır ve temelleri Newtoncu fiziğe ve Kartezyen epistemolojiye dayanmaktadır (Benson, 2019, s. 257).

Buna karşılık yeni materyalizmin bu düşünceye kattığı yenilikleri dört ana başlığa indirebiliriz. Birincisi yeni materyalizmde “(...) klasik ontolojinin zihin/beden ve benlik/dünya düalizmine değişken monizm olarak adlandırılabilir şeyle meydan okunur” (Connolly, 2013, s. 399). Bu sayede yeni materyalizm zihin ve madde, doğa ve kültür arasında yapılan ve bu sayede insanın ayrıcalıklı konumunu onaylayan eski ontolojinin ayrımlarına karşı çıkar. İkincisi “(...) maddenin ölü olduğu veya daha sık karşılaşılan kendisine dayatılan biçime göre ikincil olduğu düşüncesinin yerini, canlılığın başlangıçtan itibaren enerji/madde bileşimlerine yerleştiği evrimsel bir model alır” (Connolly, 2013, s. 400). Bu dinamik madde anlayışı sayesinde içinde bulunduğu çevreyle ilişkiler kurma sadece insana ya da canlılığa özgü olmaktan çıkıp tüm varlıkların ortak özelliği haline gelir. Dolayısıyla yeni materyalistlere göre nesneler devamlı ilişki kurma halindedirler ve hiçbir

nesnenin mevcut ilişkileri dışında ontolojik statüleri, özleri yoktur (Fox & Alldred, 2018, s. 4). Üçüncüsü, birinci maddede değinilen monizmin bir sonucu olarak yeni materyalizm düşüncesi doğal-kültürel, insan-insan olmayan, yapı-eylem, akıl-duygu, canlı-cansız ve zihin-madde arasında yapılan ayrımları kabul etmez ve yerine bütün nesnelerin aynı düzlemde ele alınacağı bir “düz ontoloji” (flat ontology) yerleştirmeyi amaçlar.³ Dördüncü ve son olarak yeni materyalist düşüncüler toplumsal teoriyi sadece toplumsal varlıkların açıklanmasında değil, toplumun değiştirilmesi için de kullanılabileceğini düşünmektedirler. Yeni materyalizmin teori ve pratiği yaklaşımının özellikle post-yapısalcı düşüncenin deterministik eğilimleriyle ve metin, söylem ve doğa arasında yarattığı ayrımla mücadelede kullanılabileceği düşünülmektedir (Fox & Alldred, 2018, s. 4).

Bir diğer yeni ontolojik arayış da daha çok Maurizio Ferraris ve Markus Gabriel ile özdeşleşmiş olan “yeni realizm” düşüncesidir. Ferraris ve yeni realizm düşüncesi benzer tanımlara sahip “korelasyonizm” ya da “insan erişimi felsefesi” kavramlarının temelini oluşturacak olan ve “inşacılık” (konstruktivizm) olarak adlandırdığı şeye karşı bir pozisyon almaktadır. Ferraris’e göre inşacılık felsefede Rene Descartes’la birlikte başlayan Immanuel Kant’la iyice yerleşen ve postmodernist felsefede dahi devam etmekte olan “gerçekçilik karşıtı” eğilimin adıdır. Felsefede uzun süredir etkin olan inşacılık, gerçekliğin büyük kısmının insanın algısal donanımı ve sahip olduğu kavramsal şemalardan oluştuğu görüşüdür (Ferraris, 2019, s. 47). Yeni realizm, spekülative realizm ve NYO düşüncesinin ortaklaştığı en önemli nokta ontolojinin insan düşüncesine odaklanması ve nesneleri bir kenara bırakmasına itirazlarıdır. Descartes’in şüphe yöntemiyle başlayan özneye yönelim Hume’un tümevarım bilgisine güvensizliği ve Kant’ın deneyimin a priori yapılar aracılığıyla kurulduğu düşüncesiyle birleşerek nesnenin bilgi alanından tamamen dışlanmasıyla son bulmuştur (Ferraris, 2019, ss. 49-50).

Markus Gabriel de benzer şekilde inşacılık ya da konstruktivizmi şöyle tanımlamaktadır: “Konstruktivizm, kendinde hiçbir olgunun, kendinde hiçbir gerçeğin var olmadığı; tüm gerçekleri, daha çok bizlerin çok çeşitli söylemlerimiz ya da bilimsel yöntemlerimizle kurduğumuz varsayımından

³ Bkz. van der Tuin, I. and Dolphijn, R. (2010). The transversality of new materialism. *Women: A Cultural Review*, 21(2), 153-171.

hareket eder” (Gabriel, 2018, s. 10). İki düşünür de modern felsefenin eleştirisi olarak ortaya çıkan postmodernizmin bu anlayışın olası sonucu olduğunu düşünmektedirler (Ferraris, 2019, s. 51; Gabriel, 2018, s. 11). Yeni realizm kavramının postmodernizm olarak adlandırılan çağdan sonraki felsefi tutumu adlandırdığını söyleyen Gabriel’e göre (Gabriel, 2018, s. 9) inşacı ya da postmodernist filozofların iddialarının aksine yeni realizm dünyayı olduğu gibi bildiğimiz varsayımından hareket etmektedir (Gabriel, 2018, s. 12).

Yeni ontolojik arayışlardan biri olarak adlandırabileceğimiz başka bir hareket de spekülâtif realizmdir. Bu isim ilk kez Ray Brassier, Ian Hamilton, Quentin Meillassoux ve Harman’ın da katılımıyla Goldsmith’s University of London’da düzenlenen bir çalıştayda kullanılmıştır (Harman, 2023, s. 22). Spekülâtif realizm kavramı kıta felsefesinin standart pozisyonu olarak tanımlanan, felsefenin sadece insan deneyimi hakkında olabileceği yargısına karşı pozisyon alan bu isimlerin konumunu tanımlamaktadır ve bir doktrin ya da teoriden ziyade bir pratiğin adıdır (Grant, 2010, s. 58). Yeni realizme göre Kant’ın felsefede yarattığı ve kendisi tarafından “Kopernik devrimi” olarak adlandırılan (Kant, 2010, s. 29) değişimden sonra bilginin hakkında olduğu şey araştırması yerini bilginin koşullarının araştırılmasına bırakmıştır ve bu da kıta felsefesinde anti-realist eğilimin baskın olmasını doğurmuştur. Lee Braver ve Harman gibi bazı isimlerse bütün kıta felsefesinin anti-realist olarak tanımlanabileceğini düşünmektedirler. Bütün kıta felsefesini anti realist olarak adlandıran Braver, realizmin temel tezlerini de altı madde altında toplamıştır:

“R1 Bağımsızlık: ‘Dünya akıldan bağımsız nesnelerin sabit bütünlüğünden oluşmaktadır’ (Putnam, 1981, s. 49).

R2 Karşılıklılık: ‘Doğruluk kelimeler ya da düşünce-işaretleri ve dışsal şeyler ve şey kümeleri arasında bir tür karşılıklılık ilişkisi içerir’ (Putnam, 1981, s. 49).

R3 Benzersizlik: ‘Dünyanın nasıl işlediğinin doğru ve tam bir açıklaması vardır’ (Putnam, 1981, s. 49).

R4 Çift değerlilik: ‘Realizmin ana eğilimi, belirli bir yargılar sınıfı ve bu sınıfın içerisindeki tüm yargıların varoluşu ve yapısı bizim bilgimizden bağımsız olan nesnel gerçekliğe uygulanarak bizim bilgimizden bağımsızca

doğru veya yanlış olarak belirlenebildiği yönündedir' (Dummett, 1981, s. 343).

R5 Pasif Bilen: 'Bir yargıya varmam gerektiğinde, irademi aklın açık ve seçik olarak ortaya koyduğu şeye kadar genişletir ve daha öteye gitmezsem, bu durumda benim için yanılmak neredeyse imkânsızdır' (Descartes, 1981, s. 2:43).

R6 'Şimdi bilim olarak Metafiziğin, yalnızca kandırıcı bir şekilde inandırmadığını, ayrıca kavrayış ve inanç sağladığını ileri sürebilmesi için aklın kendisinin bir eleştirisi, a priori kavramların bütün birikimini, duyusallık, anlama yetisi, akıl gibi çeşitli kaynaklarına göre bu kavramları bölümlmesi ... sadece metafizik, tamlığa eriştirilebilir ve artık değişmeyeceği ve yeni buluşlarla genişleyebileceği bir duruma getirilebilir' (Kant, 1977, ss. 105/365, 106/366)" (Braver, 2007, s. XIX).

Harman daha sonra bu temel altı maddeyi sadeleştirmiş ve NYO düşüncesi için temel olacak bir madde daha eklemiştir:

"R1/A1 Dünya zihne bağımlı değildir/bağımlıdır.

R2/A2 Doğruluk uygunluktur/uygunluk değildir.

R3/A3 Dünyanın nasıl işlediğine dair bir ve tam açıklama vardır/yoktur.

R4/A4 Herhangi bir yargı zorunlulukla doğrudur ya da değildir/doğru ya da yanlış olmak zorunda değildir.

R5/A5 Bilgi bilinene oranla pasiftir/pasif değildir.

R6/A6 İnsan özne sabit karaktere sahiptir/sahip değildir.

R7/A7 Felsefe için insan öznenin dünyayla ilişkisi ayrıcalıklı değildir/ayrıcalıklıdır" (Harman & DeLanda, 2017, s. 28).

Braver'ın belirleyip Harman'ın sadeleştirdiği bu yedi temel ilke, realizm ve anti realizm ayrımını vurgulamanın yanı sıra Harman'ın NYO düşüncesini diğer realist görüşlerden ayıran noktaların anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. Bahsi geçen yedi ilkeden ilki ontolojik bir argümandır ve realist olduğunu iddia eden her felsefi düşünce için kaçınılmaz olarak kabul edilmek zorundadır. Buna karşın ikinci, üçüncü ve dördüncü ilkeler nesneye dair kesin ve tam bir açıklama yapmanın mümkün olduğunu belirten epistemolojik yargılardır ve Harman'a göre bunlar realizmin ayrılmaz parçaları değildir. Harman diğer spekülative realist düşünürlerden farklı olarak standart pozisyonun karşısında yer alırken aynı zamanda Kant'ın

bilinemez “kendinde-şey” fikrini de muhafaza etmektedir. Nesnelerin bilgi ilişkisinde sorunsuz biçimde tüketilebileceği düşüncesi Harman’a göre realizmin tavrıyla uyumamaktadır. Nesneler her zaman bizim onlarla kurduğumuz bilgi ilişkilerinden daha fazlasını barındıracaktır.

Harman Kant’ın felsefi pozisyonunu iki temel argümana indirgeyerek şu şekilde ifade etmektedir:

“1. İnsanın bilgisi sınırlıdır, çünkü kendinde şeyler düşünülebilir ama asla bilinemez.

2. İnsan-dünya ilişkisi (uzay, zaman ve kategoriler aracılığıyla) felsefi olarak diğer tüm ilişkilere göre ayrıcalıklıdır; Felsefe öncelikle insanın dünyaya erişimiyle ilgilidir veya en azından bu erişimi başlangıç noktası olarak almalıdır” (Harman, 2011f, s. 171).

Kant’ın bu iki argümanı karşısındaki konumu Harman’ı spekülâtif realizm düşüncesinden ayırmakta ve NYO düşüncesinin temeli olan “nesne” kavramına götürmektedir. Harman bu argümanlardan ilkinde katılıp ikincisine itiraz ederken, spekülâtif realistler tersine ilkinde itiraz ederek ikinciye muhafaza etmektedir. Harman realist tezlere eklediği yedinci maddeden fark edileceği üzere insan öznenin dünyayla ilişkisine felsefi olarak ayrıcalık tanınmasını ontolojik bakımdan hatalı bulmaktadır. Bu konuda Harman’ın farklılığının en bariz olduğu düşünür spekülâtif realistlerden biri olan ama daha sonra kendisini “spekülâtif materyalist” olarak adlandıran Meillassoux’tur.

Meillassoux düşüncesinin temelini hem spekülâtif realistler hem de NYO düşüncesi için önemli olan “korelasyonizm” kavramı oluşturmaktadır. Meillassoux korelasyonizm kavramını temelde Kant sonrası felsefi tavrı belirleyen karakteristik özelliği ifade etmek için kullanmaktadır. Kant’ın nesnenin kendinde halini “numen” olarak adlandırması ve bu numenal alanın insan erişimine kapalı olduğunu belirtmesi, kendinden sonraki felsefe yapma tarzını kökten değiştirmiştir. Korelasyon fikri ilişkinin bileşenlerine oranla öncelikli olduğu ve bu bileşenlerin ilişki olmaksızın düşünülemeyeceği anlamına gelir, yani bilme ilişkisi bu ilişkinin bileşenleri olan özne ve nesneye oranla önceliklidir. Dolayısıyla öznenen yalıtık olarak nesneyi ya da nesneden yalıtık olarak özneyi bilmek mümkün değildir.

“Genel anlamda, modernlerin ‘dans adımı’, ilişkinin ilişkiye sokulan terimlere nazaran önceliğe sahip olduğu inancıdır; karşılıklı ilişkinin kurucu

gücüne olan inançtır. Birliktelik ifade eden -co öneki (ki co-donation, co-relation, co-originarite, co-presence gibi pek çok kavramda kullanılır) modern felsefeye hükmeden gramer parçacıdır, onun gerçek 'kimyasal formülüdür'. Bu bakımdan, Kant'a gelinceye kadar, felsefenin en temel problemlerinden birinin tözü düşünmek olduğunu; fakat Kant'tan sonra bunun daha ziyade korelasyonu düşünmek haline geldiğini söyleyebiliriz" (Meillassoux, 2020, s. 8).

"Geist", "dil", "zihin", "güç ilişkileri" bu korelasyonel bağa dair örneklerden bazılarıdır. Her ne kadar Meillassoux korelasyonizmi tanımlamış ve günümüzde felsefenin aşması gereken temel düşünce olarak belirlemiş olsa da Harman onun bu konuda başarısız olduğunu düşünmektedir. Harman'a göre Meillassoux da bir tür korelasyonel düşünce geliştirmekten ileri gidememiştir (Harman, 2020b, s. 26). Harman sadece geniş anlamda yorumlanan "nesne"lerin araştırılmasına odaklanmıştır ve NYO düşüncesiyle (Yong, 2021, s. 83) bu korelasyonel bağdan kurtulabilmenin mümkün olduğunu düşünmektedir. Harman'ın bu ana iddiasının geçerli olup olmadığını görmek için nesne anlayışına ve insan-dünya ilişkisinin öncelikli olmaması bağlamında, insan merkezcilik ile ilgili görüşlerine daha yakından bakmak gerekmektedir.

2. Graham Harman'ın Nesne Yönelimli Ontoloji Düşüncesi

Harman'ı ve onun NYO düşüncesini, diğer ontolojik hareketlerden ayıran temel nokta, merkezine yeni bir nesne anlayışı yerleştirmesidir. Harman her ne kadar Latour'u hakkı verilmemiş önemli bir metafizik figür olarak görse de bağlantısal ontoloji düşüncesini ve ondan etkilenen yeni materyalizmi yetersiz bulmaktadır (Harman, 2009, s. 5). Harman'a göre nesneleri birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileri üzerinden tanımlayan bağlantısal düşünce, nesneleri ilişkilerine indirgemektedir (Harman, 2009, s. 75). Bu da bağlantısal ontolojinin değişim problemini açıklamasında sorun yaratmaktadır, nesne eğer değişiyorsa mevcut ilişkilerden daha fazlasına sahip olduğu için değişebilmektedir ve bu da ilişkilerinin ardında bir öze sahip olduğu anlamına gelmektedir (Harman, 2009, s. 187). Harman'ın Meillassoux'a yönelttiği eleştirilerin merkezinde de onun bu insan da dahil tüm ilişkilerinden daha fazlasını barındıran nesne anlayışının bulunduğunu belirtmişti. Harman'a göre felsefe Aristoteles hariç neredeyse hiç ilgi göstermediği nesneleri ele almak zorundadır.

2.1. Nesne ve Nesnenin Dörtlü Yapısı

Fransız nesne yönelimli ontolog Tristian Garcia, nesneyi “içinde ne olduğu” ya da “neyin içinde olduğu” bakımından anlamaya çalıştığımızı söylemektedir (Garcia, 2014, s. 13). Buna benzer şekilde Harman da felsefe ve bilimin nesneleri ya “neyden yapıldıkları” ya da “diğer nesnelere etkileri” üzerinden ele aldığını belirtmektedir. Harman’a göre nesnelerin bu şekilde ele alınması temelde bir sorun teşkil etmemektedir ama felsefe ve bilim nesneleri genellikle bu ikisinden birine indirgemekte ve bu yüzden nesneleri ele almada başarısız olmaktadır. Buna karşılık Harman nesne kelimesini olabildiğince geniş bir anlamda kullanmakta ve “(...) büsbütün bileşenlerine veya başka şeyler üzerindeki etkilerine indirgenemeyecek bir şey” (Harman, 2020a, s. 54) olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Harman öncelikle nesnelerin “indirgeme” sorunundan kurtarılması gerektiğini düşünmektedir. Harman indirgemenin temelde “altını kazma” (undermining) ve “üstünü kazma” (overmining) olmak üzere iki türü olduğunu ama bu ikisinin aynı anda kullanıldığı “ikili kazma” (duomining) olarak adlandırdığı bir türünün de bulunduğunu belirtmektedir. Altını kazma, temelde nesnelerin altta yatan gerçekliğin dışı vurumlarından ibaret olduğu ve bu sebeple asıl önemli olanın da bireysel nesnelerin değil, altta yatan gerçekliğin bilinmesi olduğu düşüncesine verilen addır.

“Altını kazma ‘aslında her şey birdir’ (holizm) ve bireysel nesneler bu daha derindeki ilksel bütünün türevleridir dediğimizde meydana gelir. Bireyleşme sürecinin tam olarak oluşmuş bireylerin özerkliğinden daha önemli olduğunu söylersek de bu olur. Aynı zamanda, gerçekliğin doğasının varlıktan ziyade ‘oluş’ olduğunu, bireylerin belirli varlıklara odaklanır odaklanmaz zaten başka bir yere taşınan vahşi enerjinin geçici bir birleşimi olmaktan ibaret olduğunu söylediğimizde de olur. Gerçeklikten daha derin, nesnellik öncesi bir topolojiye başvursak ya da nesnenin yığınla arşiv belgesinden yeniden inşa edilmesi gereken uzun bir tarihe indirgenebilir olduğunda ısrar edersek, altını kazma olur” (Harman, 2011a, s. 25).

Bu indirgeme yöntemiyle ilk olarak Presokratik filozofların “arkhe” adını verdikleri kök unsur arayışında karşılaşmaktayız. Nesnelerdeki değişim problemiyle başa çıkmak isteyen Presokratik düşünürler çareyi nesneleri meydana getiren o temel maddenin bilinmesinde bulmuşlardır. Bu

felsefeden ziyade bilimlerin kullandığı bir yöntemle benzemektedir ve bu sebeple Harman Sokrates öncesi filozofların felsefenin değil bilimlerin atası olduğunu düşünmektedir (Harman, 2020a, s. 57). Altını kazmaya felsefi yöntem olarak daha sonra pek başvurulmasa da Emmanuel Levinas ya da Jean-Luc Nancy felsefi görüşlerinde karşımıza çıkan monistik yaklaşım da bir altını kazma örneğidir. Levinas'ın "il y a" ve Nancy'nin "her ne ise" (whatever) kavramları nesnelerin bireyleşme öncesi ait oldukları şekilsiz ve yekpare bir bütünü işaret etmektedir.

Modern felsefeyle birlikte nesnenin neyden yapıldığı sorusu yerini ne yaptığı sorusuna bırakmıştır. Bu artık nesneleri oluşturan nihai tözlerle değil, insan zihnine en doğru görünenle ilgilenmek anlamına gelmektedir (Harman, 2020a, s. 57). Bu, nesneleri neyse o yapan tözsel formları bir kenara bırakıp, nesneleri diğer nesnelerle ilişkisinde ele almak demektir. İnsanla ilişkisi dışında nesnelerin varlığına dair bir şey söylenemeyeceğini söyleyen idealizm bunun açık bir örneğidir. Temelde nesne ve insan arasındaki ilişkinin ele alınması gerektiğini savunan ve düşünce dışında var olanlar konusunda daha çekimser bir tavır takınan korelasyonizm de yine buna örnek oluşturmaktadır (Harman, 2011, s. 64). Harman nesnelerin birbirleriyle ilişkilerinde ele alınması gerektiğini ve ilişki halinde olmayan bir nesnenin var olamayacağını öne süren bağlantısal ontolojinin de bu gruba girdiğini düşünmektedir. Bu şekilde altını kazma yerini nesneleri hep diğer nesnelerle ilişkileri içinde ele almamız gerektiğini savunan bir başka indirgeme türüne, üstünü kazmaya bırakmıştır. Harman'a göre Ludwig Wittgenstein'dan Martin Heidegger'e, Michel Foucault'dan Jacques Derrida'ya gününüz felsefi düşüncesi üzerinde etkili olan tüm isimlerin bu indirgeme türünden mustarip olduğunu söylemek mümkündür.

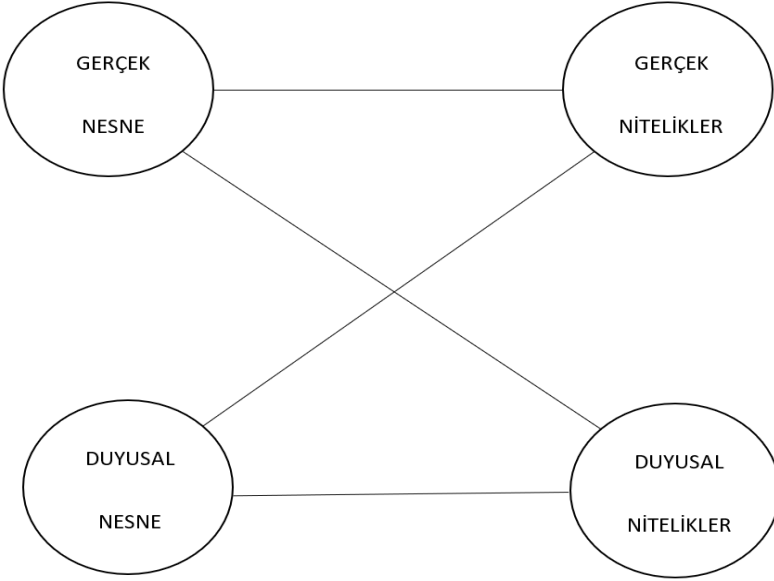
Bu iki indirgeme türünün bir arada kullanılması olan ikili kazma yöntemine ise sadece materyalizmde rastlanmaktadır. Materyalizm nesnelerin atomlardan oluştuğunu söyleyerek altını kazarken aynı zamanda atomların sadece nitelikleri bakımından bilinebilir olduğunu ve bundan daha fazlasının olmadığını savunarak da üstünü kazmaktadır (Harman, 2011e, s. Bölüm 1, Kısım C: Both Extremes at Once, Kindle).

Bahsi geçen bütün indirgeme türlerinin ortak noktası nesnenin kendisinin bilinmeye değer olmadığı görüşüdür. Bu sebeple nesneler Batı felsefesinde hiçbir zaman hakıyla ele alınmamıştır. Harman ise bu indirgeme

türlerine karşıt olarak, NYO görüşünün merkezini oluşturan nesneyi parçalarına ya da işlevine indirgenmesi mümkün olmayan, yani altını kazma ya da üstünü kazma yöntemleriyle indirgenemeyen şey olarak tanımlamaktadır. Harman nesneyi parçalarından ya da ilişkilerinden daha fazlasını erişime kapalı bir “vakum” içerisinde barınan tözsel bir yapıya sahip şey olarak tanımlar.

Nesneyi bu şekilde tanımlayan Harman daha sonra “nesnenin dörtlü yapısı” olarak adlandırdığı şeyi analiz etmeye girişmektedir. İlk olarak nesneler varlığı bir algılayana bağlı olmayan, diğerleriyle tam olarak ilişkiye girmeyen, kendi içine kapalı “gerçek nesne”ler ve varlığı onu algılayan bir başkasına ihtiyaç duyan “duyusal nesne”ler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki tür nesne “gerçek nitelikler” ve “duyusal nitelikler” olarak yine ikiye ayrılmakta ve böylece nesnenin dörtlü yapısı ortaya çıkmaktadır.

Diyagram 1 (Harman, 2020a, s. 82)

Bir ontolog için alışılmamış olsa da Harman'ın kendi felsefi sistemini oluştururken en çok etkilendiği iki isim, yani Husserl ve Heidegger, fenomenologlardır. Harman'a göre Husserl'in yönelimsel nesne kavramı sadece fenomen olarak tanımlamak için fazla derindir (Harman, 2008, s. 348). Harman nesneleri nitelikler demeti olarak gören İngiliz deneyciliği sonrası nesne ve nitelikleri arasında ayrım yapan Husserl'in önemli bir realist adım attığını düşünmektedir. Duyusal nesneye niteliklerinden yola çıkılarak

yapılan indirgemeler yoluyla ulaşılabileceğini düşünen Husserl bu bakımdan nesne yönelimli idealist olarak adlandırılabilir (Harman, 2011b, Bölüm 2). Husserl'in yönelimsel nesnenin algılayana bağlı, değişken profilleri ve bir yönelimsel nesneyi yönelimsel nesne yapan, ondan ayrılması mümkün olmayan eidetik özellikleri arasında yaptığı ayrımı temel alan Harman bunları “duyusal nitelikler” ve “gerçek nitelikler” olarak adlandırır. Husserl nitelikler ve nesnenin kendisi arasında ayrım yaparak yönelimsel nesneye niteliklerden daha fazlası olma, bir nesne olma statüsü kazandırmıştır. Bu yüzden Harman yönelimsel nesne kavramını fenomenolojik çağrışımlarından kurtulmak adına duyusal nesne olarak değiştirerek kullanmaktadır. Fakat Husserl'in sisteminde hala duyusal alanın dışında olan, biz onları algılasak da algılamasak da varlığını sürdüren nesneler eksiktir. Bu nesneler için Harman, Heidegger felsefesine ve onun “geri çekilmişlik” kavramına başvurmaktadır.

Harman gerçek nesne kavramını Heidegger'in “mevcut-olmaklık” (Vorhandenheit) ve “el-altında olmaklık” (Zuhandenheit) kavramları arasında yaptığı ayırmadan almaktadır. Heidegger'e göre biz şeylerle teorik ilişkiden önce pratik ilişki kurarız, bu anlamda şeylerle karşılaşmamızın temel biçimi el-altında değildir. Heidegger bunu çekiç örneği üzerinden anlatmaktadır, biz çekici çivi çakmak amacıyla kullanırız ve bu pratik işlevinin ötesinde onun üzerine düşünmeyiz. Pratik amaçlarla ilişki kurulan bu var olana “araç” diyoruz ve kendi başına bir araç var değildir, o hep bir araçlar bütününe aittir (Heidegger, 2018, ss. 93-116). Çekicinin kendi başına bir anlamı yoktur ancak ve ancak çiviyle, tahtayla ve benzeri diğer araçlarla ilişkisi üzerinden bir anlamı olabilir. Yani el-altında olanın varlığı “ilintililiktir” (Bedeutsamkeit), bir şeyin başka bir şeyle ilişkili olması halidir (Heidegger, 2018, ss. 93-137). Bunun bir uzantısı olarak Heidegger felsefesi genellikle ya pratik faaliyetin teorik soyutlama üzerindeki ya da dilbilimsel işaretler ağının kendinde şeyler düşüncesi üzerindeki zaferi olarak anlaşılmıştır (Harman, 2002, s. 4). Heidegger'in bu yorumu üstünü kazıma adlı indirgeme türünün en iyi örneğidir ve Heidegger sonrası felsefeye damgasını vurmuştur.

Harman'a göre Heidegger'in mevcut-olmaklık ve el-altındalık kavramları arasında yaptığı ayrım onun bir fenomenologdan ziyade bir realist olduğunu ortaya koymaktadır, çünkü el-altındalık kavramı nesnenin temsil

edilmesi mümkün olmayan saklı yanını anlatmaktadır. Harman el-altında-lık kavramının nesnenin insan kullanımındaki işlevi dolayısıyla hep diğer nesnelerle ilişki içerisinde ele alınması gerektiğini ifade etmek için kullanılsa da bir yandan da nesnenin bundan daha fazlası olduğuna dair bir anlam taşıdığını düşünmektedir. “Öncelikle el-altında-olanın özgünlüğü, kendi el-altında-olmaklığı içinde kendini adeta geri çekiyor olmasıdır ki tam da böylelikle sahil olarak el altında olabilmektedir” (Heidegger, 2018, ss. 93-118). Aletin insan için ifade ettiğı işlev dahilinde evrensel bir anlam sistemine dahil olması nesnenin işlevine indirgendini ve karikatürleştirildiğini göstermektedir, bozuk aletin bize gösterdiği de budur.

“Başka bir deyişle, gerçekte karşıtlık bir yanda aletler ile diğer yanda bozuk aletler arasında değildir, bir yanda nesnelerin geri çekilmiş alet-varlıkları ile diğer yanda bozuk ve bozulmamış aletler arasındadır. Ne de olsa, işleyen pragmatik aracın insan pratiğı için olması gibi bozuk araç da insan zihni için mevcuttur. Ve bunların hiçbirisi yeterli olmayacaktır çünkü aradığımız şey, var olduğu sürece şeydir, teori ya da pratik için var olduğu sürece değil” (Harman, 2011c, s. 59).

Heidegger nesnenin bu saklı yanını anlatmak için “geri-çekilmişlik” (withdrawal) kavramını kullanmaktadır ve Harman bunun nesne merkezli ontolojinin kaynağı olabileceğini düşünmektedir (Harman, 2002, s. 15). Bu tüm ilişkilerinden geri çekilmiş olan ve tüm ilişkilerinden daha fazlasını kendinde barındıran geri-çekilmiş nesne, yani Heidegger’in el-altında olanı, Harman’ın gerçek nesnesini oluşturmaktadır. Buna karşılık mevcut-olan da devamlı nesnenin diğer nesnelerle ilişki halinde olan yanını göstermektedir ve Harman’ın sisteminde duyuşal niteliklere karşılık gelmektedir. Böylece nesnenin dörtlü yapısının bir parçası olan ve Harman’ın gerilimler adını verdiği dört gerilimden üçünün kökenine değinilmiş oluyor. Duyuşal nesne-gerçek nitelikler ve duyuşal nesne-duyuşal nitelikler gerilimleri Husserl’den gelirken, gerçek nesne-duyuşal nitelik gerilimi Heidegger kökenlidir. Böylece geriye sadece gerçek nesne-gerçek nitelik gerilimi kalmaktadır ki Harman bu gerilimin kökenini de Leibniz’de bulmaktadır.

Harman’a göre gerçek nesnenin algılayana göre farklılık gösteren duyuşal niteliklerinin yanı sıra gerçek nesne gibi tam anlamda tüketilmesinin mümkün olmadığı gerçek nitelikleri de bulunmaktadır. Harman bu düşüncenin temellerini Leibniz’in “monad” düşüncesinde bulmaktadır.

Leibniz'in penceresiz ve dolayısıyla herhangi bir iletişime kapalı olarak tanımladığı monadların birbirlerinden (Leibniz, 2011, s. 11) ayırt edilebilme-leri ve nasıl değiştikleri problemini açıklamak için her şeyin sebebini kendi içlerinde taşımaları gerekmektedir. Dolayısıyla Leibniz'e göre nesneler tözsel yapılarının içerisinde algılayana bağlı olmayan gerçek nitelikler barındırmak zorundadır. Bu da Harman'ın dört gerilimin son parçası olarak gördüğü, gerçek nesne-gerçek nitelik geriliminin temelini vermektedir.

Harman bu gerilimleri aynı zamanda “zaman”, “uzam”, “öz”, “eidos” gibi ontolojinin temeli olan kavramların nesne merkezli tanımlarının verilmesinde de kullanmaktadır. Nesnelerin hem duyuşsal niteliklere sahip olduğu hem de bu duyuşsal niteliklerden daha fazlası olduklarını ifade eden, gerçek nesne-duyuşsal nesne gerilimi Harman'a göre uzam kavramının kökenini oluşturmaktadır.

“Uzamda olan her şey, bizden uzaklaştırılmış ve kendi özel yerine yerleştirilmiştir, ancak aynı zamanda bizimle aynı mekânsal alana aittir ve bizden, yeterli enerji harcanırsa aşılabilecek belirli bir mesafede konumlanır. (...) Benzer şekilde, gerçek bir nesnenin duyuşsal nitelikleri, kırılmış çekiç örneğinin gösterdiği gibi hem ona bağlı hem de ondan bağımsız olmayı sürdürür” (Harman, 2020a, s. 140).

Duyuşsal nesnenin devamlı değişen duyuşsal nitelikleri ve bu niteliklerin ardında değişmeden kalan nesne arasındaki gerilim, yani duyuşsal nesne-duyuşsal nitelikler geriliminin ise zaman kavramının temeli olduğunu düşündürmektedir.

“Tıpkı boşluğun hem yakınlık hem de uzaklık gerektirmesi gibi, zaman da kalıcılık ve değişim gerektirir: Eğer sadece sürekli değişen niteliklerin stroboskopvari bir manzarasıyla karşılaşsaydık, bu zaman deneyimi değil, delirme deneyimi olurdu. Buna karşın, zamanın bize verdiği ise, kalıcı nesnelerin oluşturduğu arka plan daha yavaş değişirken, sürekli titreşen hızlı değişimin deneyimidir” (Harman, 2020a, s. 140).

Buna ek olarak duyuşsal niteliklerin ayıklanmasıyla yapılan eidetik indirgeme yoluyla ulaştığımız gerçek niteliklerinin oluşturduğu duyuşsal nesne-gerçek nitelik geriliminin de bize eidos kavramını verdiğini söylemektedir.

“(...) [B]una Platon'un, beyazlığın, adaletin, atların ya da diğer her şeyin kusursuz formları için kullandığı Antik Yunanca terimi ödünç alarak biçim

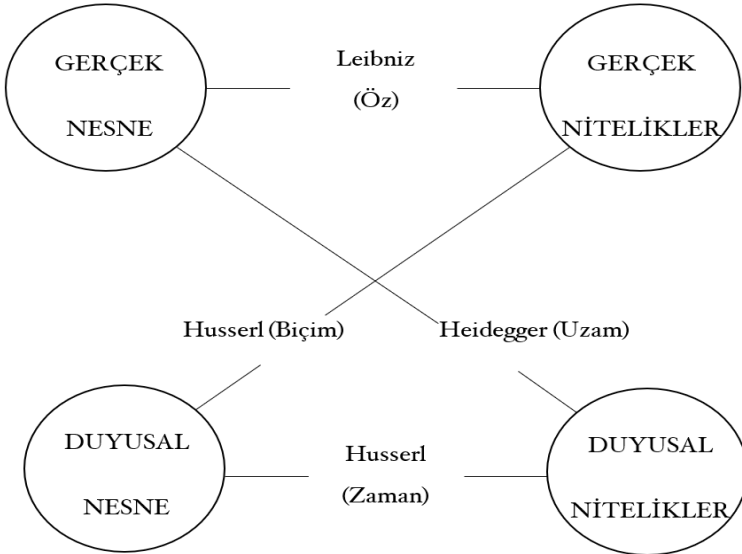

[eidos] diyoruz: Husserl'in de bayıldığı bir terim. Burada, duyuşal bir nesnenin (yalnızca ona dikkat ettiğimizde var olan), duyuşal olmasına rağmen gerçek özellikler de (farkında olmamızdan bağımsız olarak var olan) taşıyabileceği gibi tuhaf bir olgu ile karşılaşırız" (Harman, 2020a, s. 141).

Son olarak Harman gerçek nesnelerin içerisinde gerçek nitelikleri barındırdığını ve bunların insana ait olmadığını ifade etmek için kullandığı gerçek nesne-gerçek nitelik geriliminin de öz kavramının kökeni olduğunu öne sürmektedir.

"Nesne yönelimli ontolojinin, herhangi bir şeyin özünün doğrudan bulunduğu iddialarını reddettiği unutulmamalıdır. Fakat bu, hiçbir şeyin içsel bir doğaya sahip olmadığı ve bu yüzden, şeylerin derine inme çabalarımıza direnen doğal bir karaktere sahip olmaktansa, iradi biçimde gerçekleşmiş ya da toplumsal olarak inşa edilmiş olduğu anlamına gelmez. Öz, dört gerilim arasında, iki gerçek koşuldan oluşup, hiçbir duyuşal koşul barındırmayan tek gerilim olduğu için, kuşkusuz dörtlü arasında araştırılması en zor olanıdır" (Harman, 2020a, s. 141).

Dördüncü gerilimle birlikte Harman nesnenin dörtlü yapısı ve bu yapıyı oluşturan dört gerilim temelli ontoloji görüşünü şu şekilde görselleştirmektedir:

Diyagram 2 (Harman, 2011d, Bölüm 3, Kısım D: Two Tensions)

NYO düşüncesini diğer ontolojik arayışlardan farklılaştıran en önemli şey gerçek nesne kavramıdır ve nesnenin gerçek sıfatını almasını sağlayan şey de onun bilgi ilişkisinde tüketilmesinin mümkün olmayışdır. Bu haliyle gerçek nesne Kant'ın kendinde-şey anlayışına benzemektedir fakat Kant'ta kendinde-şey bilinemezken, Harman'da tüketilemez olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Harman burada bilinemez ile tüketilemez arasında bir değişiklik yapmaktadır çünkü ona göre gerçek nesne bir anlamda bilinebilir sadece bu bilme bütün olası anlamların tüketilmesi anlamına gelmez ya da tamamıyla bilinemez de denebilir. Bu mesele Harman'ın metafor anlayışında daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Harman'ın bu kendinde-şey anlayışına yaptığı bir diğer katkı da nesnelerin sadece insanla olan ilişkilerinde değil kendi aralarındaki ilişkilerde de geri çekilmiş oldukları düşüncesidir. “Nesneler ya da objeler sadece insanla olan teorik ve pratik ilişkilerinden geri çekilmezler. Bunun yerine nesneler birbirleriyle olan ilişkilerinde de geri çekilirler” (Harman, 2011b, s. 212). Nesnelerin geri çekilmesi, birbirleriyle ilişkilerinde doğrudan temas etmedikleri anlamına gelmektedir ki bu da aralarındaki nedensel ilişkinin nasıl açıklanacağı sorununu beraberinde getirmektedir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için Harman tanrıdan başka hiçbir tözün diğerine doğrudan temas edemediği argümanını barındıran herhangi bir teori olarak tanımlanabilecek olan okasyonalizm kavramından yararlanmaktadır (Harman, 2011b, s. 214).

2.2. Dolaylı Nedensellik

Okasyonalizm kavramının geçmişi, erken dönem Klasik İslam teolojisine kadar uzanmaktadır. El Aşari ve Gazali gibi isimler tanrının sadece nesnelerin yaratılışının değil, aralarındaki nedensel ilişkinin de kaynağı olduğunu düşünmektedirler (Harman, 2020a, s. 243). Tanrının tüm nedensel ilişkilerin kökeni olduğu fikri elbette günümüz felsefesinde etkili bir düşünce değildir ama burada önemli olan şey Harman'ın felsefenin nedensellik hakkında doyurucu bir açıklama geliştiremeyerek bu sorunu aşamadığı yönündeki tespittir. Hatta Harman nedensellik üzerinde çalışmış Hume ve Kant gibi isimlerin görüşlerinin okasyonalizmin ilerisine gidemediğini öne sürmektedir.

“Evet, Hume ve Kant, nedenselliğin daima bir aracı olarak tanrıyı gerektirdiğine dair okasyonalist görüşe kesinlikle katılmıyor. Fakat onların

okasyonalizmle ortak yanı, nedenselliğin oluşma mahalinin belirli ve tek bir özel varlık olmasıdır: İnsan zihni. Hume, nedensellikte karşılaştığımız yegâne yerin deneyimin ‘geleneksel bağlantıları’ ve bu bağlantılar temelinde şekillendirdiğimiz alışkanlıklar olduğunu iddia eder. Kant ise, hararetle, nedenselliğin insan kavrayışının transandantal yapısına dair olduğunu ve insan deneyimi dışındaki dünyaya atfedilemeyeceğini anlatır. Kant, Hume ve okasyonalistler, nedenselliğin bir sorun olduğu, çözümün de onu topyekûn, aşırı derecede önemli tek bir varlıkta temellendirmek olduğu konusunda hemfikirdirler” (Harman, 2020a, ss. 144-145).

Hume ve Kant’ın nedensellik anlayışları hakkındaki temel sorun meseleye ontolojik değil epistemolojik bir problem gibi yaklaşmalarıdır. Oysa tanrı ya da insan olmaksızın nesneler arası ilişkilerin nasıl olduğuna ontoloji temelli bir açıklama getirmek gerekmektedir fakat Kant sonrası nedensellik meselesi bir kenara atılmıştır. Harman aksine nedensellik meselesini nesne yönelimli metafiziğin hatta herhangi bir felsefi hareketin yüzleşmesi gereken temel sorun olduğunu düşünmektedir (Harman, 2011b, s. 213). Harman’a göre nedensellik hakkında seküler okasyonalist bir açıklama geliştiren ilk isim Latour’dur. Nesnelerin bağlantılar kurma gücüne sahip olduğunu düşünen Latour hem nesnelerin bağımsız varlığı fikrini muhafaza etmiş hem de nedensel ilişkiyi açıklamada tanrı ya da insana başvurma gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Latour’un aktör-ağ teorisi tam da bu iki ihtiyacı karşılaştırmak için oluşturulmuştur. Harman “yerel okasyonalizm” olarak adlandırılabilirliğini söylediği bu düşünceyi eleştirmekle beraber benzer bir açıklama geliştirmeyi amaçlamaktadır ve onun “dolaylı nedensellik” düşüncesinin kaynağı da bu teoridir. Normalde nedensellik dendiğinde iki nesnenin birbiri üzerindeki etkisi yani etkin neden akla gelmektedir fakat Harman nedenselliğin yeni bir ilişkinin üretimi olduğunu ve bu ilişkinin de yeni bir nesne sayılması gerektiğini öne sürmektedir (Harman, 2010, s. 13). Benzer bir kavrayışa aslında Husserl’in yönelimsel ilişki kavramından aşınayız, Harman’a göre yönelimsellik hem iki nesne hem de tek nesneden meydana gelmek gibi bir paradoksa sahiptir (Harman, 2012, s. 197). Harman, Husserl’in bu yönelimsellik düşüncesini, Heidegger’den devşirdiği gerçek nesne anlayışıyla birleştirerek kendi felsefi atılımını gerçekleştirmektedir. Yönelimsel ilişkinin insan merkezli yapısından kurtarılması

gerektiğini düşünen Harman bunun her türden nesne ilişkisinin temeli olduğunu düşünmektedir.

“(…) [İ]ki gerçek nesne de ancak duyuşal bir nesne aracılığıyla karşılaşılabılır. Bu, kulağa oldukça tuhaf gelecek bir nedensellik teorisi gerektirse de nesne yönelimli ontolojinin şevkle bağlı olduğu bir durumdur: Zira bu teoriye göre, dünyadaki iki gerçek nesne birbirlerini doğrudan etkileyerek değil, sadece birbirlerine sundukları kurmaca imgeler aracılığıyla temas eder. Gerçek bir kaya, bir diğerinin duyuşal versiyonuna çarpar, öyle ki bunun gerçek olan üzerinde geriye dönük [retroactive] etkileri olur. Bu nesne yönelimli ontolojinin dolaylı nedensellik dediği şeydir” (Harman, 2020a, s. 143).

2.3. Felsefi Bilgi Olarak Metafor

Dolaylı nedensellik anlayışı da göstermektedir ki Harman’a göre iki gerçek nesne asla ilişki içine girmemektedir. Bu da gerçek nesne olarak insanın nasıl olup da diğer gerçek nesnelerle ilişkiye gireceği ve bir ontolojinin temeli olacak bilme ilişkisi kurabileceği sorunu doğurmaktadır. Bu da bizi NYO’nun temelini oluşturan bir diğer önemli kavrama yani “metafor” kavramına getirmektedir. Metafor kavramı aracılığıyla Harman bilgiye direnen şey olarak nesnenin nasıl bilineceği ve bunun için hangi yöntemin kullanılacağı sorunlarını ele almaktadır. Harman’a göre bilimlerin kullandığı ifade biçimi olan düz anlamlı ifadeler nesnelerin kendilerine değil niteliklere dair bilgi vermektedirler. Bu ifadelerin başarısızlığını hareket noktası olarak kullanan Harman daha ziyade estetikte kullanılan bir kavram olan metaforu yeniden tanımlayarak bu sorunu aşmaya çalışmaktadır. Harman’ın altını ya da üstünü kazma olarak adlandırdığı indirgeme türlerinin aksine metafor yukarı yönde inşa etme olarak işlemektedir ve kesin olmayan bir bilme biçimidir (Harman, 2011e, s. Kısım D: The Realism of Tool-Beings). Harman metaforun kendinde şey hakkında bilgi verebileceği düşüncesinin kaynağını da Ortega y Gasset’in bir şiir kitabı için yazdığı önsözde bulmaktadır.

Ortega da Kant’ın fenomen ve numen arasında yaptığı ayrımı benzer şekilde her nesnenin “icracı” (execution) ve “imaj” (image) karşıtlığı üzerinden var olduğunu düşünmektedir. Bu benzerliklerine karşın Kant’tan farklı olarak Ortega, sanatın nesnelerin icracı kısımlarına yani numenal yanına erişim konusunda başarılı olabileceğini düşünmektedir. Ortega’ya göre

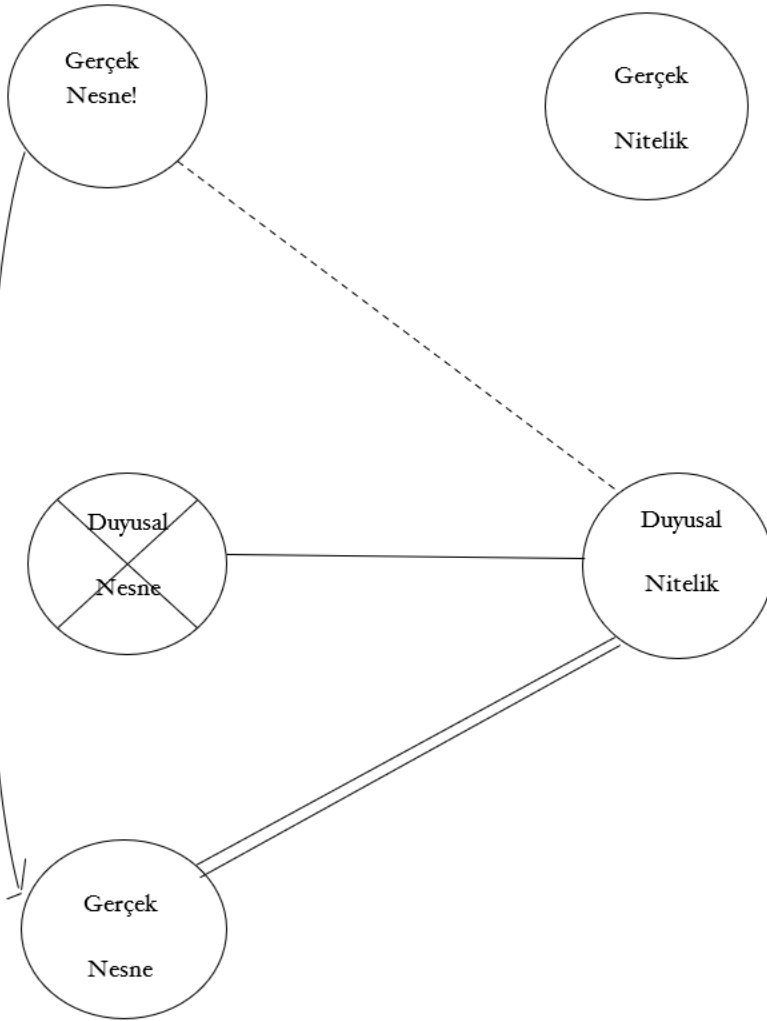
sanat eserinin en önemli özelliği “şeylerin içselliğini, yani icracıların gerçekliğini bize açmış gibi görünerek, estetik dediğimiz o tuhaf hazı sunabilmesidir” (Gasset, 1975, s. 140). Ortega burada açmış gibi görünmek kavramını kullanmaktadır çünkü burada bahsi geçen “estetik nesne” ya da “metaforik nesne” aslında metafor ilişkisinde yaratılan yeni nesnedir. Ortega’ya göre metafor iki nesnenin ilk bakışta neredeyse önemsiz gibi görünen, ön planda olmayan benzerlikleri üzerinden birleştirilmesi etkinliğidir (Gasset, 1975, s. 141). Bunu “Servi, ölü bir alevin hayaleti gibidir” metaforu üzerinden anlatan Ortega burada bilgisel bakımdan bir anlamı olmayan görünüşsel bir benzerlik üzerinden iki nesnenin birleştirilerek yeni bir “servi alev” nesnesi elde edildiğini düşünmektedir. Harman’a göre Ortega’nın bu fikri erişilmez olarak kabul edilen numenal alana erişilebileceğini ama bilgi ilişkisinde tam olarak tüketilemeyeceği fikirlerini barındırdığı için önemlidir. Harman bu metafor fikrine “metaforun asimetrisi” ve “metaforun teatrallliği” kavramlarını ekleyerek kendi özgün metafor görüşünü elde etmektedir.

Ortega metaforu iki nesnenin bir araya gelerek yeni bir nesne oluşturduğu simetrik bir ilişki olarak düşünmektedir. Bu yüzden Ortega’ya göre bir metaforun tersi de aynı şekilde geçerlidir, yani “Servi, ölü bir alevin hayaleti gibidir” metaforuyla “Alev, ölü bir servinin hayaleti gibidir” metaforu arasında bir fark yoktur. Buna karşılık Harman’a göre metaforun tersi geçerli değildir çünkü metafor iki nesne arasında değil bir nesne ve duysal nitelikler arasında ilişki kurarak işlemektedir ve bu ilişki asimetriktir (Harman, 2020a, ss. 81, 86). Servi örneği üzerinden düşünürsek bu metafor servi nesneye alev niteliklerin yüklenmesi ile gerçekleşmektedir. Fakat bu noktada bir sorun daha ortaya çıkmaktadır çünkü gerçek nesne olarak servi aslında bu ilişkiye hiç katılmamaktadır ve bu da bizi Harman’ın metafor kavramına diğer katkısı olan metaforun teatrallğine götürmektedir.

Harman’a göre aslında servi de alev nitelikleri yüklenmek adına bu ilişkiye katılmamaktadır ve nitelikler metafora katılan tek gerçek nesne olarak ben kendim yani metaforun deneyimleyeni tarafından desteklenir. Burada tek gerçek nesne olan ben, teatral bir tavırla duysal nitelikleri üstlenmekte ve metaforun gerçekleşmesini sağlamaktadır. “Metafor daha ziyade, alevin niteliklerini benimseyen gerçek nesne olarak, mevcut olmayan servinin yerine biz kendimizi [us ourselves] koyar: Derine inerek araştırmak değil,

daha yüksek bir katmana uzanıp, yukarı doğru inşa etmek” (Harman, 2020a, s. 84). Harman metaforun işleyişini şu diyagram ile göstermektedir.

Diyagram 2 (Harman, 2020a, s. 85)

Dolayısıyla metafor aracılığıyla bilinen gerçek nesne aslında bu ilişkide yaratılan yeni gerçek nesnedir yani metafor aslında insan ve nesnenin ilişki kurmasını sağlayan yeni bir nesne yaratma işidir. Harman bir yandan gerçek nesnelerin asla birbirleriyle temas etmediğini söylese de diğer yandan içinde yaşadığımız dünyada nesnelerin birbirleriyle çarpışarak yeni olayları tetiklediğini, karşılaşmalar aracılığıyla da yeni nesneler yaratarak

niteliklerini etrafa yaydıklarını belirtmektedir (Harman, 2005, s. 101). Harman'a göre bu dünyada gerçek nesneleri bilmede kullanabileceğimiz felsefi yöntem olarak metaforun özellikleri beş maddede toplanabilir:

1. Metafor nesnenin dış görünüşü hakkında fikir ya da algı oluşturmaz, meşhur kendinde şey hakkındadır.
2. Metafor karşılıklı değildir, metaforu oluşturan iki öğeden biri nesne diğeri özne konumundadır.
3. Metafor asimetriktir, iki nesne değil nesne ve niteliklerden oluşur.
4. Aslında metaforda iki ayrı nesne yoktur, nesne ve nitelikler rolünü oynamak üzere tek gerçek nesne yani ben vardır.
5. Metafor bir ayırma değil birleştirme eylemidir.

3. Sonuç

Ontoloji özellikle Kant sonrası felsefe için tamamen terk edilmiş bir alanken günümüzde bu tutumun yavaş yavaş değişmekte olduğunu gözlemlemekteyiz. Özellikle yeni materyalizm, spekülative realizm, spekülative materyalizm ve NYO gibi hareketler felsefenin dil, kültür, metin gibi insan yaratımı şeyler alanına sıkışmasından, dolayısıyla da insan merkezli yapısından rahatsızlık duymaktadırlar. Buna bir de insanın doğa üzerindeki etkisinin herhangi bir doğal faktörden katbekat fazla hale gelmesini ifade eden antroposen çağının dayattığı acil çözüm ihtiyacı eklenmektedir. Bu düşünürler insanın modernizmden bu yana düşünce alanında giderek artan payına karşılık ontolojiyi tekrar felsefi düşüncenin merkezi haline getirmek istemekte, insanın da diğer nesnelerin yanında onlardan biri olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu yeni ontoloji hareketleri geleneksel töz eleştirisini muhafaza ederken kendinde şeye karşı nesnelerin ilişkileri dahilinde ele alındıkları bir ontoloji anlayışını geçirmek istemektedirler. Buna göre temel olan nesnelerin tözsel yapısı değil nesneler arası bağlantılar ve bu bağlantıların da her yeni ilişkide yeniden kurulduğu dinamik yapıdır.

Bağlantısallık ya da ilişkisellik olarak adlandırılacak olan bu görüşü eleştiren Harman ilişkilerin değil, ilişkilerin kaynağı olan nesnelerin temel olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre nesneleri ilişkiler aracılığıyla düşünmeye çalışan bütüncül yaklaşım yine bir indirgeme türü olan üstünü kazma hatasına düşmektedir ve bu realist değil, nesnelerin unutulmasıyla sonuçlanan idealist bir tutum olabilir ancak. Harman'a göre gerçek realist tutum Aristoteles'ten bu yana hakkı verilmemiş olan bireysel nesneleri

tekrar felsefeye dahil etmektir. Harman'ın ontolojik görüşünün merkezine tözsel bir yapıya sahip olduğunu düşündüğü bireysel nesneleri koyması ve Kant'tan beri süregelen gelenekten farklı olarak bu nesnelerin kendinde hallerinin bilinebileceği iddiası, onun düşüncesini diğer ontolojik görüşlerden farklılaştırmaktadır. Bu anlamda onun töz anlayışıyla bağlantısallık meselesini uzlaştıran bir felsefi görüş ortaya attığını söylemek mümkündür. Buna karşılık Harman'ın töz kavramının da geleneksel töz kavramından farklılık gösterdiğini ve sadece şeylerin ister insan ister nesne olsun diğer her şeyden bağımsız yapısını vurguladığını not etmek gereklidir.

“Yine de tözün geleneksel özelliklerinin hepsi reddedilmelidir. Nesnelerin doğal, basit ya da yok edilemez olması gerekmez. Bunun yerine nesneler sadece özerk gerçeklikleriyle tanımlanacaktır. İki ayrı yönde özerk olmalıdırlar: parçalarının üzerinde ve onlardan fazla olarak ortaya çıkmalı ve aynı zamanda kendilerini diğer nesnelerle ilişkilerinden kısmen ayrı tutmalılar. Gerçekliği parçacıklar, apeiron, zihindeki imajlar, nitelikler demeti ya da pragmatik etkiler gibi bazı temel kökenlere indirgeme girişimleri yerine nesnenin indirgenemez iki ayrı parçaya ayrıldığı ortaya çıktı” (Harman, 2011e, s. Bölüm I, Kısım D: Objects).

Harman aynı zamanda diğer ontolojik hareketlerle birlikte felsefedeki Kantçı etkiye karşı çıkmakla birlikte onun bilinemez kendinde şey kavramına tamamen karşı değildir. Harman daha ziyade Kantçı düşüncenin insan merkezli yapısına itiraz etmekte ama nesnenin bilinemez yapısını muhafaza etmektedir. Kimi zaman kendi sistemini öznesiz Kantçılık olarak tanımladığı dahi olmuştur (Harman, 2016, s. 27-29). Naif realizm olarak adlandırdığı nesnelerin doğrudan bilinebileceği iddiasını da dünya ile zihin arasında bir paralellik varsaydığı için doğru bulmamaktadır. Buna alternatif olarak Harman nesnelerin bilinebileceği ama bu bilginin tüm nesneyi tüketemeyeceği argümanını geçirerek yine diğer ontolojik hareketlerden farklı bir yol çizmektedir. Bu anlamda bilgiyi felsefi bilgi olarak adlandıran Harman bu bilginin yöntemi olarak temelde sanat alanında kullanılan metafor kavramını önermektedir.

NYO oldukça yeni bir hareket olmasına rağmen şimdiden mimari, sanat, sosyoloji, eğitim gibi disiplinlerde yapılan çalışmalara da ilham olmaktadır. Bu olumlu etkilerinin yanında elbette çokça tartışılmış ve eleştiri de almıştır. Bu eleştirilerin birbiriyle ilişkili iki temel sav üzerinde ilerlediğini

söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Harman'ın hep eleştirdiği insan merkezli düşünceden kurtulamadığı ve kendi felsefesinin de insan merkezli düşünce-
nin bir uzantısı olduğu eleştirisidir. İkinci eleştiri de yine bununla ilişkili
olarak metaforun kendinde nesneyi bilme konusunda başarısız olduğu yö-
nündedir. Bu eleştirilerin daha detaylı değerlendirilmesi ve Harman'ın kur-
maya çalıştığı sistemin başarılı olup olmadığı bir başka makalede ele almayı
gerektirecek kadar uzun bir konudur. Modern ve post-modern düşünürler
için epistemoloji ilk felsefe haline gelmiş böylece bir bütün olarak felsefe
de erişim ya da bilginin mümkün olduğu koşullarla ilgilenen bir eleştiri pro-
jesi haline gelmiştir (Bryant, 2011, s. 262). Buna karşın Harman'ın Kant'tan
beri felsefenin kendisini mahkûm ettiği insan nesne ilişkisinin dışına çık-
maya yönelik bu girişimi dikkate değerdir. Gerek Harman gerekse ele alı-
nan diğer spekülative realist ya da yeni materyalist düşünürler felsefi düşün-
meyi temelden değiştirme ihtimali sunuyorlar (Shaviro, 2024, s. 21). Özel-
likle Harman kendinde-şey ve onun erişilemez özel yapısını muhafaza et-
mekle birlikte bir şekilde ona dair bilginin de elde edilebildiği bir orta yol
yaratmaya çalışmaktadır ve bu denemeler, içerisinde felsefenin geleceğini
etkileyecek bir potansiyel barındırmaktadırlar.

Kaynaklar

- Benson, M. H. (2019). New Materialism: An Ontology for the Anthropo-
cene. *Natural Resources Journal*, 58(2), 251-280.
- Braver, L. (2007). *A Thing of This World: A History of Continental Anti-
Realism*. Northwestern University Press.
- Bryant, L. (2011). The Ontic Principle: Outline of an Object-Oriented On-
tology. İçinde *The Speculative Turn: Continental Materialism and
Realism*.
- Connolly, W. E. (2013). The “New Materialism” and the Fragility of
Things. *Millennium: Journal of International Studies*, 41(3), 399-412.
<https://doi.org/10.1177/0305829813486849>
- Descartes, R. (1981). *The Philosophical Writings of Descartes* (C. 3).
Cambridge University Press.
- Dummett, M. (1981). *The Interpretation of Frege's Philosophy*. Harvard
University Press.
- Ferraris, M. (2019). *Yeni Gerçekçilik Manifestosu*. Kolektif Kitap.

- Fox, N. J., & Alldred, P. (2018). New materialism. İçinde P. A. Atkinsom, S. Delamont, Hardy M.A., & Williams M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Research Methods*. Sage.
- Gabriel, M. (2018). *Dünyanın Neden Varolmadığı Üzerine*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gamble, C. N., Hanan, J. S., & Nail, T. (2019). What is New Materialism? *Angelaki - Journal of the Theoretical Humanities*, 24(6), 111-134. <https://doi.org/10.1080/0969725X.2019.1684704>
- Garcia, T. (2014). Form and object: A treatise on things. İçinde *Form and Object: A Treatise on Things*. Edimburgh University Press.
- Gasset, J. O. y. (1975). An Essay in Esthetics by Way of a Preface. İçinde *Phenomenology and Art*. W. W. Norton & Company.
- Grant, I. H. (2010). Speculative Realism. *The Philosophers' Magazine*, 50, 58-59. <https://doi.org/10.5840/tpm20105056>
- Harman, G. (t.y.). *Guerrilla Metaphysics Phenomenology and the Carpentry of Things*.
- Harman, G. (2002). *Tool-being: Heidegger and The Metaphysics of Objects*. Open Court.
- Harman, G. (2008). On the Horror of Phenomenology: Lovecraft and Husserl. *Collapse*, IV, 333-364.
- Harman, G. (2009). *Prince of Networks: Bruno Latour and Metaphysics*. re.press.
- Harman, G. (2010). Time, Space, Essence, and Eidos: A New Theory of Causation. *The Journal of Natural and Social Philosophy*, 6(1). www.cosmosandhistory.org
- Harman, G. (2011a). On the Undermining of Objects: Grant, Bruno, and Radical Philosophy. İçinde *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*.
- Harman, G. (2011b). Plastic Surgery for the Monadology Leibniz via Heidegger. *Cultural Studies Review*, 17(1), 211-229. <http://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/csrl/>
- Harman, G. (2011c). *Quentin Meillassoux: Philosophy in the Making*. Edinburgh University Press.
- Harman, G. (2011d). Realism without Materialism. *SubStance* #125, 40(2), 52-72.

- Harman, G. (2011e). *The Quadruple Object*. Zero Books.
- Harman, G. (2011f). The Road to Objects. *Continent*, 3(1), 171-179.
- Harman, G. (2012). On Vicarious Causation. *Collapse*, 2, 187-221.
- Harman, G. (2016). *Immaterialism*. Polity Press.
- Harman, G. (2020a). *Nesne Yönelimli Ontoloji*. Tellekt.
- Harman, G. (2020b). Skirmishes. İçinde *Punctumbooks*. Punctum Books.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.cirp.2016.06.001%0Ah->
<http://dx.doi.org/10.1016/j.powtec.2016.12.055%0Ah->
<https://doi.org/10.1016/j.ijfatigue.2019.02.006%0Ah->
<https://doi.org/10.1016/j.matlet.2019.04.024%0Ah->
<https://doi.org/10.1016/j.matlet.2019.127252%0Ah><http://dx.doi.org/10.1016/j.matlet.2019.127252%0Ah>
- Harman, G. (2023). The Current State of Speculative Realism. İçinde *Speculations IV* (ss. 22-28). <https://doi.org/10.2307/jj.2353969.6>
- Harman, G., & DeLanda, M. (2017). *The Rise of Realism*. Polity Press.
- Heidegger, M. (2018). *Varlık ve Zaman*. Alfa Yayınları.
- Kant, I. (1977). *Prolegomena to Any Future Metaphysics*. Hackett.
- Kant, I. (2010). *Arı Usun Eleştirisi*. İdea Yayınevi.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Harvard University Press.
- Latour, B. (2008). *Biz Hiç Modern Olmadık*. Norgunk Yayıncılık.
- Latour, B. (2021). *Toplumsal Yeniden Toplama: Aktör-Ağ Teorisine Bir Giriş*. Tellekt.
- Leibniz, G. W. (2011). *Monadoloji ve İlgili Yazılar, Mektuplar*. Pinhan Yayıncılık.
- Meillassoux, Q. (2020). *Sonluluğun Sonrası*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Putnam, H. (1981). *Reason, Truth and History*. Cambridge University Press.
- Rosi, B. (2018). *İnsan Sonrası*. Kolektif Kitap.
- Shaviri, S. (2024, Ağustos 14). *Consequences of Panpsychism*. <http://www.shaviri.com/Othertexts/Claremont2010.pdf>.
- Tillman, R. (2015). Toward a New Materialism: Matter as Dynamic. *Minding Nature*, 8(1).
- Young, N. (2021). Object, Reduction, and Emergence: An Object-Oriented View. İçinde *Open Philosophy* (C. 4, Sayı 1, ss. 83-93). Walter de Gruyter GmbH. <https://doi.org/10.1515/opphil-2020-0159>

Öz: Bu çalışmanın amacı felsefe alanında oluşmaya başlayan yeni ontolojik arayışları genel hatlarıyla ele almak ve özelde de bu hareketlerden biri olan nesne yönelimli ontoloji görüşünün bu hareketlerden ne anlamda farklılaştığını ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle yeni ontolojik arayışlar olarak adlandırılan yeni materyalizm, spekülâtif realizm, spekülâtif materyalizm hareketlerinin genel hatları ve klasik felsefe ile olan farklılıkları ele alınacaktır. Sonrasında yine bu hareketler içinde ele alınabilecek nesne yönelimli ontoloji ve bu düşüncenin temelinde yer alan isim olarak Graham Harman'ın görüşlerine odaklanılacaktır. Harman'ın görüşleri ele alınırken özellikle onu bahsi geçen diğer ontolojik hareketlerden ayıran temel fark olduğunu iddia edilen yeni nesne anlayışı ve bu nesnenin bilinmesi için önerdiği metafor kavramına odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Graham Harman, nesne yönelimli ontoloji, metafor, ontoloji, realizm.

